

AZ ERDÉLYI 1809-KI INSURRECTIO TÖRTÉNETE.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

A kormányzó jelentése jul. 7-dikére volt fölterjesztésre elkészítve, miközben jun. 28-án a fejedelem újabb kézírata érkezett hozzá, melylyel a József nádor ő fensége által a magyarországi nemzeti fölkelesnek, a német örökös tartományokéhoz alkalmazása iránt készítettett s a felséghez fölterjesztett általános védtervet, az arra kelt legfelsőbb kir. elhatározással együtt, másolatban azon megjegyzéssel küldötte meg a kormányzónak, hogy Erdélyben is hasonló intézkedések tétessenek, hogy háború esetére a birodalom hathatósan megvédethessék; ez okból meghagyta, hogy haladéktalanul véleményt adjon arról, miként lehessen ő Felségének kitűzött célját elérni s Erdélyt az általános védelmi intézkedésekhez legczélszerűbben hozzájárulásra képessé tenni?

«Épen azon ponton volt — úgymond jul. 13-diki második jelentésében a kormányzó, — hogy a május 28-diki legfelsőbb parancsra készített tervét fölterjeszse; azonban mégis kötelességének tartotta a főherczeg nádor ő fensége tervét minden részeiben alaposan megvizsgálni, azon célból: vajjon a magyarországi terv részleteit nem lehetne-e az erdélyiekkel közelebbi viszonyba hozni? De bár mily élénken óhajtotta, hogy különösen az általa tervezett tartaléki intézkedéseket a magyarországiakhoz alkalmazza, mindazáltal komolyan megfontolván Erdély fekvését és viszonyait, amaz intézmények behozatala előtte igen kockázatosnak s eredménye főleg egy közeli háború esetében nagyon bizonytalannak tűnik föl, ha például a tartaléki intézkedéseket véve föl, ő Felsége, az örökös tartományokban gyakorlatban levő fölfegyver-

zést, úgy mint Magyarországon, kevés módosítással Erdélyben is alkalmaztatni parancsolná».

«Oly országban, a minő Erdély, a hol a népesség nagyobb része oláh, melynek nincs tulajdon birtoka, azért kíváncsolni mindig kész, a katonaságtól fél, s az országot körítő közeli erdőkben mintegy kínálkozik az alkalom, hogy Moldvába vagy Oláhországba kiszökjék, s ebben őt megakadályozni majdnem lehetetlen; ha ez óvatossági okok ellenére az összeírás és fegyvergyakorlás a közölt terv értelmében nyilván kihirdettetik, ennek ép ellenkező következménye lesz azzal, a minek elérése czéloztatott. A nép föllármázva, megkezdődnének a rendetlenségek, rablások, kiszökések az országból az erdőkön és havasokon át, s ez annyira megfogyasztaná a fegyverre alkalmas ifjak számát, hogy az erdélyi seregek kiegészítése is lehetetlenné válnék, valamint a tartalék zászlóaljok föllállítása is ép akkor nehezzitné meg, mikor legnagyobb lenne rá a szükség. Ezek bírták a kormányzót — úgymond — arra, hogy ő Felségének a tartalékosok kiállítására nézve a közölt rendszertől némelyekben eltérőt javasoljon, a mi kivált egy hamar kitörendő háború esetében, a belbeke kockáztatása nélkül, sokkal biztosabban visz célhoz s a kincstárt sok kiadástól kiméli meg.

«Az eltérés — úgymond — csak alaki, tudniillik *tartalék* czíme alatt minden erdélyi ezredhez 2500-tól 3000-ig való újoncz soroztatnék be, 3—4 hétig gyakoroltatnék az ezrednél s azután kellő intézkedések mellett szabadságoltatnék. Ha kiüt a háború, a tartalékosok behívatnak, az ezredek közülök hadilábra növelve, kiegészítettnek, egyszersmind egy rész tartalékul marad, a mely új újonczozás útján ismét kiegészítettetik, a várakban további begyakorlásra elhelyeztetik s szükség esetében azokból a 4-ik és 5-ik zászlóalj szolgálat végett az országból kivihető lesz. Amaz ellenvetés, hogy így mind gyakorlatlan emberek jönnek a tartalékosok közé, s így a főczél szem elől eltévesztetik, csak az első tartalék zászlóaljat illetheti; de a fölkelési intézmények megszilárdulásával önmagától elesik, minthogy a nemességen kívül nem csak a szabad székelyek, szabad szászok és szabad oláhok, valamint a szabad kir. és mezővárosok lakói, de a jobbágy rendűek nagy száma is a fölkelőkhez tartozik, a kiket a földesurak vagyonuk arányában kiállítani kötelesek, a kik mind fegyverben gyakoroltatnak.

«Ez a még most nem működő, de állandó fölkelés jövőre nézve az ezredek valódi csemete-iskolája lesz, ebből keletkeznek a tartalékosok s ezekből viszont kiegészítettnek az ezredek, s mindez összevág és egészen illik egymáshoz, a népnek pedig kisebb lesz az ellenszenve az összeírás, a fölkelő sereg és e cím alatt végbemenő fegyvergyakorlat irányában, mivel ez egyfelől a nemességgel is történik, másfelől a fölkelés szabály szerint csak a haza védelmére van rendeltetve, és így az itt begyakorolt köznép ama rendeltetésével, hogy ő katonai szolgálatra a seregredekhez is áttétethetik, nem ismerkednék meg azonnal.

«Azon elvből indult ki a kormányzó — úgymond — hogy az első védő intézkedéseknél e határszéli országban minden a mi a népet attól elrettentené, ellenében idegenkedést ébresztene, a lehetőségig mellőztessék, s csak arra legyen figyelem, a mi a fő cél felé visz, még ha némi alaki eltérések fordulnának is elő; hisz meg van győződve arról, hogy ha az intézmény egyszer folyamatba jön, sokkal könnyebben lehet rajta lassan-lassan módosítást tenni, sőt a tartalek-intézményeket is az örökös tartományokéval inkább egyformásítani.

«Ezen tekintetből, és mivel a kormányzó által javasolt fölkelesi intézmény főbb vonásaiban a magyarországiakkal egyezik, és az ott előforduló módosítások az ide való országos törvényekkel megegyeznek és a három nemzet politikai rendszeren alapulnak, a közlött tervnek pedig a polgári katonaságot illető része — a jobbágyi alattvalók kivételével — itt is egészen alkalmazható: a kormányzó nem lát semmi akadályt arra nézve, hogy alázatos javaslatát, változtatás és a közlött terv részleteibe bocsátkozás nélkül — Ő felsége elé terjeszse, s várja rá a legmagasb elhatározást. Csak még a nádori tervben a seregredeknek országgyűlés nélkül való kiegészítése és a fölkelő sereg mozgósítása nehézségeire kívánja megjegyezni, hogy bárha a két ország alaptörvényei ugyan azok, mégis vannak némely oly körülmények, melyek szükség esetében mindkét tekintetben kevesebbé korlátozzák itt a fejedelmet, mint Magyarországon. Ugyanis: 1. bár nincs határozott törvény arról, hogy az 1751. 5. t.-cz., mely az újonczállításnál minden kényszerítést megtilt, idő folytán erejét elveszítette volna, sőt 1791 és 1792-ben még a kk. és rr. hivatkoztak rá, mégis mivel az ország a

hazai ezredek kiegészítését magára vette, csaknem általánossá lett ama vélemény, hogy ezen kiegészítés és tartalék zászlóaljok állítása országgyűlés nélkül is sorozás útján eszközölhető. 2. A kormányzói 1691-k-i utasítás sürgős veszély idejében, némi előgondoskodásokkal jogot ad a kormányzónak az ország főhadparancsnokával egyetértőleg a fölkelést kihirdetni s a fölkelőket szolgálattételre behívni. Erdélyben tehát sürgős esetekben a fölkelő hadat országgyűlésen kívül is egybe lehet hívni s ellenség elé állítani, természetesen csak az ország határáig, sőt minthogy Erdély bár önálló, még is jogilag a magyar koronához tartozik, ez lehetővé teszi, hogy a seregnek legalább egy része Magyarországra is kivitethessék, a hol azonban a fizetést és élelmezést a hadi kincstárnak kell fedezni.»

Itt a kormányzó a jun. 28-k-i legmagasb kir. kézirat ama főpontjára adja meg a feleletet: *hogyan lenne elérhető a felség ama legmagasb szándéka, hogy az ország egy kitörendő háború esetére maga tegyen oly intézkedéseket, hogy a monarchiát hatályosan védni képes legyen?* «Bátor — úgymond — Ő felségének emlékezetébe hozni, hogy az 1791-k-i országgyűlésen a közigazgatás fontosabb ágaiban rendszeres munkálat kidolgozására kinevezett bizottságok javaslatai és munkálatai legfelsőbb helyre már rég fölterjesztettek, a megyék és székely székek többször sürgették országgyűlés egybehívását s a sarkalatos hivatalok betöltését. Mindezekben a felségnek az alkalom önként kínálkozik, hogy az említett munkálatok és főhivatali kijelölések tárgyalása végett országgyűlést hívjon egybe. Mihelyt a tanácskozások elkezdődnének, a kk. és rr. hangulatából azonnal észre lehetne venni: miképen hozassék legcélszerűbben szóba a közvédelmi intézkedés ügye, s nem lesz nehéz úgy a kk-at és rr-et rábírní, hogy ők szabad elhatározásukból az iránt a felséghez előterjesztést tegyenek, vagy hogy a királyi előadás szükségessége s annak alkalmas módon szövegezése iránt fölterjesztést tenni a kormányzót kérjék föl.

«Sok függ itt — úgymond a kormányzó — attól, mikorra hirdettessék ki az országgyűlés? s vajjon addig a kormányzó a védelmi intézmények iránt némely előkészületeket megtegyen-e? vagy Ő felsége előzetesen az egész tárgyat a kk. és rr. tanácskozása alá bocsátandónak látja-e? *Első* esetben az ügy az országgyűlésen jöne szóba és arról s a behozandó védelmi intézmények megszilár-

dításáról a kk. és rr. a felséghez törvényjavaslatokat terjesztenének föl, a kormányzó is már eleve igyekeznek a főtisztek útján a kerületeket oda hangolni, hogy azok az összeírt örökös tartományokban fönálló védelmi intézmények alkalmából — a mit a hirdalokból megtudnak — a kir. kormányzékhez, azoknak az alkotmánynyal megegyező módon behozatala iránti kívánataikat a kormányzónak adják tudtára. *Második* esetben a magyar országgyűlésnek az erdélyire is nagy befolyása lesz. A kormányzó a két országgyűlésnek egyszerre tartását sok okoknál fogva nem ajánlja. Ha amott a legfelsőbb várakozásoknak kedvezők az eredmények, ez az erdélyieket is készebbekké teszi, s a kormányzó reméli, nem csak a fölkelési terv elfogadtatását, de a tartalék iránti intézmények formáiban is az örökös tartományokbeliekkel nagyobb összhang elérését. Ellenben ha — a mit nem gyanít — nádor ő fensége a magyarországi gyűlésen némely jogfentartásokat és korlátozásokat kikerülni nem tud, azon esetben megtörténhetik, hogy Erdély részéről is hasonló kívánságok fognak szóba jöni, s főleg jó pénz hiánya, bankó elszaporodás és a só drágulása miatt panaszok lesznek hallhatók; de a kormányzó és kormányzék erejüket egyesítve, azon lesznek, hogy a felség szándékai, melyek szükségessége és áldásos volta által egészen át van hatva, mennyire csak tőle telhetik, mindig előmozdítassanak». ¹⁾

A fejedelem a kormányzó két fölterjesztését 1808. szept. 2-diki kir. kéziratával intézte el. Mindkét munkálatát erélye és ragaszkodása bizonyítékául vevén, azokkal teljes megalégedését jelentette ki. A főtisztek által végbevitetett pótló összeírás — úgymond a fejedelem — ép oly czélszerű, mint alaposak a tartalékosok fölállítására czélzó javaslatok. Mihelyt az erdélyi ezredek kiegészítésére szolgáló ezen tartalék-zászlóaljok állandóan biztosítva lesznek, nem lesz semmi akadály annak, hogy az erdélyi legénységnek capitulatiót engedjen, a mi azonban csak szolgálatba belépésöktől számíttatik. A törvényhatóságoknak az ezredekkel a szabadságlásoknál egyetértőleg eljárása iránt, a király rokona, a főherczeg mint teljhatalmú fővezér (Erzherzog Generalissimus) a szükségeseket elintézi, s a kormányzóval a főhadparancsnokság útján az erdélyi ezredek létszámát

¹⁾ Kir. korm. eln. 298. sz. 1808.

tudatja. A tartalékkatonaság a gyakorlatok idején kívül mindenben a polgári hatóság alatt áll. A tartalékosok szülőinek kedvezmények adása iránt tett javaslatot, — mondja tovább a fejedelem, — mi-helyt ezek az ezredekbe be vannak kebelezve, az erdélyi kancellária terjeszsze elébe, s a fejedelemtől jóváhagyott többi javaslatokról is tegyen kimerítő jelentést; de e mellett a kormányzó minden előleges intézkedéseit annyira siettesse, hogy a tartalékok föllállítása a kormányzó javaslatai után legalább is az idei késő őszig létre jöjjön. Egyébiránt az erdélyi fölkelés iránti további javaslatai — úgy mond a fejedelem — bár mennyire megfelelnek is szándékainak, s ezért e szándékok és elvek szerinti törvény és főleg katonai szabályzat (*Regulament*) szerkesztését várja, mindazáltal magának tartja fenn azt, hogy a kormányzónak később adja tudtára akaratát azon védelmi intézmények felől, melyek megalapítására országgyűlés egybehívása szükséges, de följogosította őt e tekintetben is azon előkészítő intézkedések megtételére, melyek most megtehetőek, és a melyek azon egészen helyes szempontokhoz illők, melyekből a kormányzó kiindul.¹⁾

A kir. kézirat teljhatalmat adott a kormányzó kezébe, a ki a közoltalom végetti fölkelésre erélyes és tapintatos előintézkedéseit azonnal megtette. Körrendeletet bocsátott ki a törvényhatóságok fejeihez és szász ispánhoz, hivatkozólag nála tartott szóbeli értekezletökre, nem egyszerre, de a mint a megye viszonyai és szelleme javalták, bizonyos időközökben, legkésőbbre, november 9-dikere a székely főkirálybírákat hagyva, s abban a fejedelem akaratát s a maga nézeteit bizalmasan és őszintén előadta, megkérve őket, hogy rendeletét a megyék és székek tiszteivel, a nemességgel s józanon gondolkozó papokkal, még most a publicitást kerülve, értessék meg, s azok értelmében való eljárásra s ő felsége szándékainak buzgó teljesítésére szép móddal rábírní igyekezzenek.

A körrendeletnek öt pontja volt. Az 1-ben érintette a velünk egy monarchiában s kölcsönös védelmi szövetségben élő népek által viselt nagy terheket, Európa több népének és országainak a francia nagyravágyás áldozatául esését, és azt, hogy a sor már-már ránk következik; megtámadtatásunk és sok századok óta

¹⁾ Kir. korm. eln. 492. sz. 1808.

főnnálló alkotmányunk vegképen való veszélyeztetése közeledni látszik. Szükséges tehát — mondja a körlevél — hazánkfiait a mély álomból jó módjával fölserkenteni, egész politikai életünk veszélyben létére figyelmessé tenni, s meggyőzni arról, hogy mi is azon pontra jutottunk, hogy valamely áldozat nélkül magunkat fönn nem tarthatjuk; azért jobb egy részecskét föláldozni, mintsem az egészet örökre elveszteni. Mondjunk le a magánérdekről, kapcsoljuk magunkat — ha lehet — még szorosabban a fejedelemhez, cselekedeteinket a mai viszonyokhoz. A hírlapokból olvasható a francia uralkodó által legyőzött népek sorsa, a miénk is, kivált a nemességé előre látható. Előre el kell hát készíteni az elméket, s föl kell ezekről világosítani, hogy a mikor a közoltalomról s arra előkészülésről a vármegyék és székek gyűlésein szó lesz, — a mi iránt annak idejében rendelet megy ki, — annál kevesebb nehézséggel s nagyobb készséggel lehessen a szükséges határozásokat és intézkedéseket megtenni. 2. Azon célra, hogy a közoltalomra és védelemre szükséges rendelkezéseket jó móddal és fogatosan megtenni lehessen, szükséges az arra fordítható népnek száma pontos tudása. Gondoskodni kell tehát, hogy a nemesség összeírassék, de közéjük nem-nemes be ne jusson. Ezt a főispán a kormányzóval folyt beszélgetés értelmében, a korábbi időkbeli e tárgyú határozatok és megyei végzések alapján, a legközelebbi markális gyűlésen terjeszse elé, a mi iránt tájékozzák a törvények és megyei lustrákról kibocsátott rendeletek is. 3. Össze kell íratni a közoltalomra szükséges köznépet is bizonyos osztályozás (*Classis*) szerint; s hogy gyanu ne támadhasson iránta, meg kell értetni mindenkivel, hogy ez a közterhek egyenlő kioszthatása végett szükséges. Tájékoztatóul a kormányzó mellékelte az összeírás (*Conscriptio*) formáját is, fölhatalmazva a főtiszteket, hogy a rovatokhoz netalán szükségeseknek látszó másokat is csatoljanak, de a most benne levők ne mellőztessenek. 4. Nem sokára országgyűlés tartására levén kilátás, melynek igen nevezetes tárgyai lesznek, szükséges, hogy arra követté alkalmas egyén választassék s kezébe józan útasítás adassék. A kormányzó nézete szerint a követnek ezek megkívántató tulajdonságai: tiszta erkölcsi jellem, józan csendes magaviselet, a ki se az ékesen szólásra való vágyódással, se hasztalan szószaporitással vagy illetlen kiabálással véleményét ne erő-

szakolja másokra, a kinek a tiszti kötelességekről, közdolgok folytatásáról, a főnálló rendelkezésekről gyakorlati ismerete legyen, s nemcsak a hazai törvényeket és viszonyokat, hanem a monarchia többi országaiét is, a melyekkel a *pragmatica sanctio* kölcsönös oltalomra egybeköt, sőt az európai mostani válságos állapotokat s azoknak ránk való befolyását is értse, összehasonlítsa, s azokból a maga kötelességére s hazánk állapotára nézve helyes következtetéseket levonni képes legyen, szóval: a ki fogja föl, hogy most nem azon időkben élünk, a mikor az *Approb. és Compilata Constitutioniok* írattnak. Az útasítás alatt pedig azt érti a kormányzó, hogy az úgy legyen szerkesztve, hogy a követet az országgal összeütkezésbe ne hozza. A vármegyék és székek stb. kívánságaikat kijelenthetik, de követeiket, mint az ország tanácsosait, se meg nem köthetik, se nekik *liberum veto*-t, azaz, hogy a többinek végezése az ő ellenkező véleményök által semmivé tétessék, fölfüggesztessék, nem adhatnak; mert a vármegye, szék és vidék magára nem tevéen az országot, hanem annak csak egy részét, az egésznek határozását se meg nem akadályozhatja, se föl nem forgathatja. A főtisztek tehát igyekezzenek ily követek előre való kinézését és megválasztását s ily módon útasítását eszközölni. 5. A kormányzónál folyt beszélgetések közt arról is volt szó: mily szükséges lenne közbirtorsági tekintetből s létünk biztos föntartása végett, ha a birtokosok jobbágyaiknak a tulajdon (*proprietas*) bizonyos nemét megadnák s az által bennök mind a hazaszeretetet, mind a munkára való nagyobb hajlandóságot fölébresztenék. E nagy czél az által lenne elérhető, ha a tulajdonosok velök bizonyos föltétel alatt szerződnenek, a melyben azok a föltételek megtartása ígérete mellett biztosíttatnának, hogy a nekik átadott telkek tőlük soha többé el nem vétetnek, azok birtokában fiúról fiura megmaradnak és csak azon esetben s akkor is csak tiszti határozás által tétetnek ki, ha a szerződés föltételeit megszegnék. E tárgy azonban még most csak beszélgetésnek marad, több dolgok igazításának kellettén még addig előre bocsáttatni, míg a sor erre jöhet.¹⁾ Itt két megjegyzést kell tennem, 1. hogy az ötödik pont a székely főkirálybírák körrendeletéből közbégzésileg kihagyatott, azért, mert a

¹⁾ Kir. korm. eln. 327. sz. 1808.

székely földön jogilag jobbágyföld és birtoktalan székely nem levén: a közlés szükségtelen volt. 2. A követi minőség és útasítás felőli fölfogás, valamint a jobbágyoknál tulajdonjog-adás kezdeményezése vagy legalább az eszmének kimondása oly magas fokon állónak mutatja a kormányzó államférfiúi fölfogását s a körlevél az ő kormányzói eszélyét, a jövőbe messze belátását és tapintatát oly föltűnőnek, hogy lehetetlen az iránt elismeréssel nem lennünk.

A körlevélnek meggyőző tartalma és viszonyokhoz alkalmazott szerkezete mozgásba hozta a megyék és székek központjain a tisztii kart s a kerületekben a birtokos nemességet. A helyzet megismerése fölbresztette az ősi alkotmány feltését és a hazaszereztetet. Ezek szárnyat adtak a lelkesedésnek, tettere buzdítva a rég alvó nemzeti önérzetet. A megyei főispánoktól csakhamar kedvező jelentések érkeztek úgy az összeírás, mint a fölkelés előhaladása, a nemesség szorgalmas fegyverkezése és katonai gyakorlása iránt. Br. Bánffi Pál, krasznavármegyei főispán, örömmel jelentette, hogy a nemesség fölkelésére szükséges előkészületeket egész csöndben munkába vették, végzésül kimondva, hogy szept. 14-dikéig a a nemesség illendő dísze föntartására a még 1806-ban meghatározott ruhát elkészíttetni igyekezzék, s a ki lóval való szolgálatra iratta volt föl magát, jó lovat tartani, a ki gyalog szolgálatra, az köpenyt szerezni siessen. «Csak kardot és alkalmas fegyvert nem lehet kapni, — így végződik a jelentés, — ha csak pénzökért a katonai fegyvertárból nem kapnak.» A kormányzó tudomásul vette a jelentést¹⁾ s egy október 9-én kelt újabb körrendeletében az összes főispánokat fölkerlte, hogy a nem-nemesek összeírását is vitesék végbe, a mire jó alkalom lesz a közelebb az adó-rectificatio iránt kibocsátandó rendelet, s megtörténvén az, mindkét összeírás egy példányát hozzá küldjék föl.²⁾ Br. Wesselényi Miklós, belsőszolnokvármegyei főispáni administrator október 3-án jelentette, hogy megyéjében a fegyverfogható nemesség száma 1300, a kik közül 200 lóval, a többi gyalog fogja teljesíteni nemesi kötelességét; a közelebbi márkálison már mintegy 500-an igen csinos egyenruhában, többnyire csákóban és bokretákkal földiszítve fegyveresen

¹⁾ Kir. korm. eln. 356. sz. 1808.

²⁾ Kir. korm. eln. 435. sz. 1808.

jelentek meg; a főispán velök két ízben gyakorlatot próbálván, a bámulásig kimutatták katonaságra alkalmas voltukat és kedvöket. A többiek is készséggel ígérték maguk kikészítését; két-három hét alatt a fegyveren kívül készen lesznek; ez iránt a kir. kormány-szekhez írnak föl. A magyar nemzetnek ugyan — írja a főispán-helyettes — vele született tulajdona a fejedelméhez és hazájához való hűség; de azt a tüzes szeretetet és indulatot, a mit e megye minden tagja a mostani gyűlésen a felséges uralkodó-ház és hazánk védelme iránt a maga készségével és többszöri *Vivat*-kiáltásokkal kifejezett, eléggé leírni nem tudja.¹⁾ 1809. február 2-án pedig arról tudósította a kormányzót, hogy a lovasok gyakorlását saját zsigó-i ló-iskolájában maga a főispán végzi; tizenként mennek be Zsigóra egy tiszttel, míg valamennyi elvégzi; e hely a legalkalmasabb a tanulásra, s a komor idő ellen is védelmül szolgál; soknak nem is kellett egy hét, oly hamar begyakorolták magukat; mindnyájoknak a főispánnál volt asztala, a közembereknek is.²⁾ Az elsőnél nagyobb előhaladásról tette meg második jelentését br. Bánffy Pál, Krasznavármegye főispánja is, hogy t. i. megyéjében a december 5—6-án tartott katonai szemle (*Mustra*) alkalmával a nemesség személyesen jelenvén meg, összeíratott 90 lovas, 667 gyalog, megalakult egy lovas, négy gyalog s egy lövész (*Scharfschütz*) század, s fő- és altiszteiket, az őrmesterekkel és tizedesekkel együtt a generalis gyűlés választotta meg; ruházatjokra nézve használhatónak vélik a megyében szokásos daróc-posztót, de mivel kivált a hajtókákra és gombokra nézve sem régibb, sem újabb vármegyei és hazai végzések nincsenek, erre és a fegyverekre nézve az egyformaság tekintetért a kir. kormány-szek rendeletét várják. Ha a szegényebb nemességet bundájából, subájából kivetkőztetik is, hogy fegyverforgatásra alkalmas ruhát szerezzen, a fegyver nem léte akkor is mint legyőzhetetlen nehézség állandó előttük, mert a nélkül a fegyverrel bánás és sebes járás, a mi a mostani taktikanak a sarka, be nem tanulható. A főispán tehát bizonyos számú fegyvert kér, vagy fölhatalmazást, hogy a károly-fehérvári császári fegyvertárból a főhadparancsnoktól ő maga kérhessen. A szegényebb nemességről

¹⁾ Kir. korm. eln. 436. sz. 1808.

²⁾ Kir. korm. eln. 102. sz. 1809.

jelentette, hogy az a fölkelést az adó alól való mentesítése föltételéhez kötötte, a mi Magyarországon már megtörtént.¹⁾ A küüllővármegyei főispán jelentése szerint 558 megyei, 323 megyén kívüli

¹⁾ Kir. korm. eln. 608. sz. 1808. A főispán jelentéséhez csatolta 1. a *lorasság öltözetében és fölfegyverzésében teendő újítások javaslatát*, 2. a *gyalogosság, főtisztek, kard és kardszíj, dobosok, tábori dcsok és tiszti szolgálk iránt 1805-ben hozott végzések megváltoztatásáról kelt vármegyei végzések tervezetét*.

Az *elsőt* a mi illeti: 1. Minden vitéz szerezzen alkalmas lovat, mely 14 maroknál kisebb, 15 maroknál 1 hüvelyknél tetéőbb ne legyen. Rugdalozó, faltörő, czövekrágó, erős szájú, patkolást nem álló, makranczos ló nem fogadtatik el. 2. *A lószerszámok*: kantár, tréznli, kötőfék, szügyvellő, farmatrüng — hasonlók a huszárezredekéhez. A tisztéké álland fehér boglárokból, angol bőrből, a nyeregtakaró báránybőrből, a czafrang vörös posztóbból, mely fekete posztóbból rávarrott farkas-fogakkal lesz körül czifrázva; a tisztéké abban különbözik, hogy hátúlsó szögletökön kivarrrott arany korona lesz, a szögleteken kis arany bojt. 3. *Az öltözet*: mind a tiszték, mind a közemberek csákóit és tollait az egyformaságért Pestről kell hozatni. A tiszték csákóit egy sor ezüst varrással, ezüstös pánczél láncz-czal, ezüst rózsával és csillaggal, fehérrel s feketével vegyített vítézkötéssel kell felékesíteni. A lovas fejét nyírassa meg, nyakravalója legyen fekete, alól fehér keszkenőt viselve; mente, dolmány, nadrág világos kék posztóbból való, szörkészülete valamivel világosabb. A tiszték dolmányán legyen öt sor gomb, a többiekén három sor fehér gomb és csak egy rendű zsinorozás, süjtás nélkül (költségkiméleltből). A mente báránybőrrel legyen bélelve. A tiszték öve ezüst, közembereké fehér szörzsinórból, fekete gombozattal; magyar csizma, a tisztéké ezüst borítással és bojtjal, a közembereké világos kék zsinórral készülv; a közvitézeknek legyen a csizmájokon nyolcz ágú vágott sarkantyú vasból készülv. 4. *A fegyverkezés*. A tiszték ladoskája (*Patrontasche*) fehérén platirozva, a közvitézeké szarvasbőr formára fehér bőrből készülv. A tiszték ladoskáján a vasból való pisztolytöltő-vessző függjön rajta, kardjuk aczél-, a közvitézeké vashüvelyűek; a tiszték kardszíja fekete, fehér czérnával kivarrva, a közvitézeké fekete szíj kivarrás nélkül; a tarsoly vörös posztóbból való, kerülete ezüsttel kivarrva, mint a rendes katonaságnál, a közepénél feljebb arany fonalból varrott magyar korona, oly formán, hogy a korona alá, ha szükség, valami betük is alá férjenek. A közvitézek tarsolya is olyan, mint a rendes katonaságé, sárga szőrrel varrott koronájuk lesz, oly formán, mint a tisztéké, kerülete fehér szörpaszománttal. 5. *Pisztolyok*. A mostani új pisztolyok alakjokra rezések legyenek, a pisztolyok Cartusch-sal, 4—4 töltéssel; a kengyelvasak és zablákk, mint a rendes katonaságnál. 6. *Muntli-zsáknak*, nyeregtakarónak vörös, köpenyeknek fehér, lovagló-nadrágnak, mely fekete posztóval lesz paszomántozva, szürke posztó Pestről hozatandó.

nemes íratott össze s a hadi szemlét (*Mustra*) kedvezőbb időszakra halasztották; Kolozs vármegyében 208 lovas nemes, 456 gyalog fölkelő nemes, Kővárvidéken 1387 benlakó, 78 azon kívül lakó,

Mindezeket a vármegye gyűlése elfogadván: a választott fölkelési bizottság a fölkelők terhére Pestről szerzi meg.

Másolszor: A gyalogokat illető változtatások. 1. A csákón nem lesz szalagos rózsa, mivel eső után hamar elmocskosodik. 2. A csákokra teendő ütköztetőtök vagy szíjak legyenek fölvarrva, s gyakorlaton kívül mindig a csákón belől kell tartani. 3. A szerszám készüljön fehér szarvasbői módra ökörbőrből, mert megfestve mindig új, s mivel kevéssel kerül többbe, mint a fekete szíj, s mivel nem törik, a feketénél tartósabb. 4. A mellény legyen kék, a kabát oly hosszú, hogy a mellény és nadrágszíj ne lássék ki, hátúl oly hosszú, hogy a legszükségesebb eszközeit, ú. m. orrfúvó keszkenőt, tűszerszámát, rövid szárú pipáját, bicskáját és kalánját zsebébe tehesse. A szegényebbek daróc- vagy czondraposztóból is készíthetnek kabátot, pázsintszínű hajtókával. 5. A kinek nincs csizmája, kössön fekete szörkapezát fölül a bocskorába, és a bocskor szíját csizmaformára fölfacsarva fölül a nadrágon, a mely ez esetben legyen kapcsolra, a nadrág is mindenesetre kapcsolra. 6. Minden gyalog vitéznek egy jó, erős, fehér vászonból, mustra szerint készült kegyeres tarisznyája legyen, melyet mivel mosni és szapúlni kell, szükség, hogy nyakbavetője nem szíjból, de háromrétű, két újjnyi szélesen egybevarrt vászonból legyen és hosszúsága a testhez legyen szabva.

A főtisztekről. 1. Legyen háromszögű kalapjuk, melyen a szolgálattelkor mindig zöld ág legyen, a kalapon fehér gomb és keskeny ezüst paszománttal készült gombolat, a fejedelem színe szerinti szalagesokorral vagy máslival. 2. Alól fehér, fölül fekete selyem, módosan kötött nyakra való. Az egyenruha legyen felső köntös vagy kaput, szerecsenszín, mellén kettősön fehér gombbal át gombolva, hossza csizmaig érő, galléra pázsintszín hajtókájú, melyen nem szükség bojtos gombolatnak lenni. 3. Az egyenruha olyan szabású legyen, mint a rendes katonaság tisztjeié, hat vagy hét fehér, síma, ezüstös gombbal, fönnálló széles zöld gallérral, hasonló hegyes magyar hajtókával, melyen ezüst paszománt-bojt és egy gombocská lesz; fehér posztó, vagy tiszta fehér, mosható mellény, pikéttől vagy parquetből, gombjai pedig apró, fehér ezüstös gombok, melyek a mosó mellényről lebontatván, újra fölvarrhatók; a mellény alól magyarosan keresztültvágva, fölül dolmány gallérral, melynek nem szabad az egyenruha alól kilátszani. A nadrág világos kék, a somlyai szabónak már kiadott mustra szerint, lapos szőrzsínórral angol módon kihányva, a kinek tetszik, ezüstös keskeny gömböleg zsinórral (*perli*) úgy igazítva, hogy a nadrágszíj és az ing a mellény alól ki ne lássék.

A kard és szíjja. A kard markolatja a magyar seregnél bevett forma szerint sárga, rovatozott legyen, a vasa sűgár s elég hosszú, mely függjön

Belső-Szolnok vármegyében keves lovas, de két-két századot számláló 10 osztály gyalog nemes íratott össze.¹⁾ E vármegye nemesei közé beiratták magokat a Szamos-Ujvár városi örmény nemések is ²⁾ A megye örömmel fogadta sorai közé, mint a haza védelmére önként ajánlkozó lelkes férfiakat, a főispán ajánlta a kormányzó-nak, s az oly módon vette helyeslő tudomásul, hogy birtokaikra nevezve tovább is a városi rendhez tartozzanak; mint ez a Szamos-Ujvárott birtokos kormányzóval is történik.³⁾

A kormányzó azon főtiszti jelentésekre, a melyekben egyes kifogások vagy kívánságok voltak kifejezve, visszaírta, hogy kényyszer helyett még most mindenütt csak rábeszélést kell használni;

egy, a mostani mód szerint készült széles, fehér öven és vas kardtartókon. melyeken széles aczél csat van. Csizmájok legyen jó hosszú szárú, borjúbőrből vagy kiviaszott borjúbőrből, széles sarokkal, felkötő vas sarkantyúval, hogy a midőn napi szolgálatra (*Ordonnanze*), vagy más egyéb hadi követ-ségekre küldetnek, felköthessék. A segéd (*Adjutans*) mindig viseli azt.

A dobosokról. Minden századhoz legalább kettő, ha lehet négy ifju kívántatik, a kiknek kezeik még könnyűk, és a dobolást megtanúlhatják; dobokat a vármegye közöltségen hozat; ruházatuk, kivéven a vállakon levő fecskefeszkeket, nyakukban függő kardokat és csákójukon viselendő fehér-feketével vegyes tollakat, egyenlő lesz a közvitézékével.

A hali desok. Egyenruhájuk hasonló, nagy kötő-fejszédjök és kicsiny bárdjok fehér szíjtokban vállukon fog függeni; minden századnál kettőnek kell lenni, a kik jó erős és faragó emberek.

Tisztek szolgálói. Szürke posztó vagy daróc zekédjök, hajtóka nélkül. Ilyenek lesznek annak idejében az osztályok (*Divisio*), a kenyérhordó- és pénztár-szekér kocsisai is; csákójuk nem lesz, hanem kerek kalapjuk, fehér és fekete szőrrózsával.

A gyalogok igyekezzenek bunda helyett akár szürke szőrből, akár posztóból a katonai forma szerint köpenyeget csináltatni, melyen két vállukon a töltés és péter-kés tartó szíjtartók zöld posztóból és fehér gombok lesznek.

¹⁾ Kir. korm. eln. 249. sz. 1809.

²⁾ Balta Gergely fia, János, lovasnak; Balta Márton fia, Emmanuel, lovasnak; Kovrik Tódor fia, János, lovasnak; Kovrik Simon fia lovasnak; idősb Kovrik Márton gyalognak; ifj. Novák Márton lovasnak; Novák János, mint eddig, gyalognak; Novák Emmanuel gyalognak; idősb Lászlófi Bogdán lovasnak; Mártonffi Miklós gyalognak; Verzár Lukács, al-őri haszonbérő fia, Márton, lovasnak; Karácsonyi Miklós lovasnak; Gratianus Karácsonyi, lovasnak.

³⁾ Kir. korm. eln. 95. sz. 1809.

a magukat a portio alól kivétetni óhajtó nemeseket a főispán biztosíthatja, hogy mikor a haza védelmére valóságos hadi szolgálatot tennének, azaz fölkelés idején — a minek a mostani törvényes gyakorlat semmiképen nem mondható — az adófizetéstől minden kétségen kívül mentek lesznek. A fegyverkérréssel még várni kell, s a főispán közvetlenül ne folyamodjék, mert szabályellenes lenne, hogy egyik főhatóság a másiknak alattvalóival nevezetesebb dolgot igazítson. A kir. kormányshék, mikor ideje eljő, gondoskodni fog fegyverekről mérsékelt áron.

A vármegyék közül Alsó-Fehér megyében találtak ellenzésre a kormányzó által folyamatba indított fölkelési előkészítő intézkedések, s a székely székek közt Marosszéken. Az első október 18-án azt jelentette, hogy ő megyéje szellemét s az ottani nemesség gondolkozását ismervén, nem látta czélravigőnek a nemesség új összeírását márkális gyűlés elé vinni, hanem elegendőnek vélte az 1806-diki határozatokat emlékezetbe hozni, melyekben ki van mondva, hogy a tehetősebb nemesek fegyverrel, azaz karddal és egy pár pisztolylyal, lóval és ruhával, a kevésbbé tehetősek puszkával fölkészülni és a márkális gyűléseken a megye által megállítandó nemzeti forma ruhában megjelenni igyekezzenek. Ezt most is megújították, a szolgabirákat útasítva, hogy a nemességet a hiányok kipótlására serkentsek, hogy a közelebbi márkális gyűlésre teljesen fölkészülve tehessenek eleget törvényes kötelességöknek. Ezt azért látta elegendőnek, — úgy mond, — mert érintkezvén előzetesen vele, meggyőződött arról, hogy a nemesség a fölkelésre előkészítő intézkedéseket is olyanoknak tartja, melyek országgyűlés határozása nélkül meg nem tehetők. A nem-nemesek összeírása ellenben akadály nélkül foly.¹⁾ Marosszek főkirálybírája december 16-án szintén azt jelentette, hogy az igazgatása alatti székekben november 28. és 29-én közgyűlést tartott, melyen a következő országgyűlésen meghatározandó fölkelés előkészületei: a valóságos nemességnek (az adó alatt levő armalisták közül csak az önként vállalkozók vétettek be) lustrája és fegyverben gyakorlása meghatározatott, a minek következtében december 12., 13. és 14-én a nemesség, s köztük sok adó és közteher alatt levő arma-

¹⁾ Kir. korm. eln. 462. sz. 1808.

lista és szabad székely, a kiszabott forma ruhában teljesen föl-készülve a Nyárad mellett két helyen a főkirálybíró jelenlétében összegyűlt s két század (*escadron*) lovast, három század gyalogot kiválasztván és rendbeszedvén, azok magokat igen nagy tűzzel, a fejedelemhez és hazához viseltető buzgo hívséggel fegyverben és katonai mozdulatokban gyakorolták. Nem jelent meg ugyan sok nemes és magát nemesnek tartó armalista, de ezek meg fognak büntettetni, s a főkirálybíró hiszi, hogy ha a többi székbeliek ellen-kező gondolkozása az idevalókat meg nem zavarja, törvényes kötelességek teljesítésére nem sokára még nagyobb számmal fognak megjelenni. Azonban kötelesnek érzi magát a kormányzónak tud-tára adni, hogy székében az a hír van elterjedve, hogy a felség országgyűlés nélkül akarja a fölkelést elrendelni, a mi félelmet és rendetlenséget okoz; jónak látná körlevélben nyilván biztosítást adni az országgyűlésnek megtartása és a fölkelésnek azon leendő megállítására felől, a mi megnyugvást idézne elő, s a közönlomra szükséges lelkesedést fölkeltené. Ha ez Szent-György napig meg nem történnék is, de annak tudása, hogy az meglesz, az insurrec-tio ott fog valószínűsíteni, a bizottságok munkálatai tárgyalatnak s egyéb közdolgok is elővételnek, helyreállítaná a közcsendet, növelné az egyetértést és nemesi tüzet, s a szék tisztviselői inkább előmen-nének minden jó intézeteikben.¹⁾

A kir. kormányzó úgy Alsó-Fehérvármegye, mint Marosszék főtisztének azon útasítást adta, hogy eljárásaikban a mérséklet, rábeszélés és a törvények kötelező erejére hivatkozás szelid esz-közeit használják, kényszerítést és keménységet ne; arról, hogy az insurrecciónnak országgyűlésen kívül végbeviteléről szó sincs, nevében mindenkit biztosítsanak, kötelességeikben azonban útasít-ásaik szerint buzgón járjanak el, s a megrendelt és bevégzett összeírások egy párját küldjék föl. A kormányzó ez alkalmából ki-adott körrendeletében az ország összes főtiszteinek a fölkelési elő-készületekről behatólag s valódi államférfihoz illő bölcseséggel nyilatkozott, a tényleges helyzetet minden kételyt kizáró világos-ságba állította s a nemesség hazafiságára hivatkozólag oly meg-győző módon adta elő azok halaszthatlan voltát, hogy az ország

¹⁾ Kir. korm. eln. 604. sz. 1808.

közhangulatát — igen csekély kisebbség kivételével — a közoltalom ügyének egészen megnyerte. «Bár azon törvények — úgymond — melyek minden birtokost köteleznek a haza védelmére fegyvert fogni, béke levén az országban, egy idő óta nem hajtattak végre, de azok el sem töröltettek s ma is fönállanak. Bölcs előrelátása az őseinknek, hogy a bekövetkezhető külmegtámadásra vagy a belső csend föntartására béke idejében készültek elő, ama közmondás szerint: *si vis pacem, para bellum*. A midőn tehát a kormányzó nem insurrectiót, a minék az országgyűlés meghatározásán s a felség helybenhagyásán kívül helye nem lehet, hanem azokat az előrevaló intézeteket, készülteket és gyakorlatokat, melyeket a törvény béke idejére határozott a felség helybenhagyása mellett, az időhez alkalmaztatva most kívánja megtételni, midőn a rendes katonaság kívül van a hazán s a közbátorság előre való gondoskodást igényel; bárki átláthatja, hogy nem egyebet kíván, mint a mit törvény parancsol, és a haza külső és belső állapota szükségessé tesz; fölkéri a törvényhatóságok főtiszteit, hogy ezek iránt a nemességet, ha szükségesnek látja, e körlevélnek másolatban közlése mellett újabban világosítsa föl s őket bírja rá, hogy törvényes és hazafiúi tisztét mindenki igyekezzék teljesíteni, a magokat visszavonni akarókat vigye jobb útra, s őket kedvetlenebb következésektől vonja el.»¹⁾

Míg a kormányzó a törvényhatóságokban az elméket a felség szándékainak készséges teljesítésére elkészítette, s az összeírás, fölkelés és gyakorlatok iránt intézkedett, nem mulasztá el egyszersmind az erdélyi udvari kancelláriával és erdélyi főhadparancsnoksággal a cél valóstítására szükséges egyetértést és összeműködést kezdeményezni. Az elsőnek a felség és közte a közoltalom iránt folyt tárgyalást tudomására adta, a vele közölve volt német örökös tartományi és nádori terveket, úgy az általa készített s a felségtől jóvá hagyott erdélyi tervet is november 12-én másolatban közölte s az erdélyi szorezredek legénységének engedélyezendő capitulatio és a szülőiknek adandó kedvezmények iránt, általában a kir. kéziratban érintett tárgyakban a kormányzói javaslat alapján a felséghez külön-külön előterjesztés tételére fölkérte.²⁾ Utóbbinak

¹⁾ Kir. korm. eln. 604. sz. 1808.

²⁾ Kir. korm. eln. 492. sz. 1808.

deczember 9-én megírta, hogy a felség által helyben hagyott közlalmi terv szerint Erdélyben a legelső teendő a tartalék-zászlóaljok fölállítására, mely terv mindenik zászlóalj létszámát 600-ban és így a négyét 2400-ban állapította meg, az újonczok mértékéül és életkorául pedig azt, hogy öt láb és két hüvelyk magasságúak, sőt öt láb és egy hüvelyk magasak is elfogadandók, életkoruk pedig legyen a 17 és 40 év között; a kormányzó az annak alapját tevő összeírásokat megtétette, a vármegyékre, székely és szász székekre s vidékekre a kiállítandó újonczok számát a kir. kormányzékkel egyetértve meghatározta s az arról készült kimutatás másolatát azon figyelmeztetéssel küldötte meg, hogy az újonczozásnak most a kemény hideg idő beálltával kellene végbevitetni, a midőn a nép házára van szorítva s az erdőkön menhelyet nem talál. Kérte azért a főhadparancsnokságot, közölje vele nézeteit a sorozási helyek, sorozó biztosok és azok útasítása felől, valamint nyilatkozzék arra nézve is: mennyiben lesz kész az újonczok előállítása és besorozása idejéig a nekik szükséges ruházat és hogy vajjon rendelkezésre állandó-e a nekik szükséges felsőbb és alsóbb tisztek létszáma, a kik e tartalékosokat átvegyék, a gyakorlatokban való oktatást megkezdjék, s bevégezvén, a körülmények szerint őket szabadságra bocsássák.¹⁾ A főhadparancsnok e fölhívásra visszaírta, hogy a Benyovszky és Splényi erdélyi gyalog ezredekhez állítandó tartalék-zászlóaljok iránt oda az udvari hadi tanácstól semmi rendelet nem érkezett; tudatja, hogy a német ezredekben az első tartalék-zászlóalj 700 emberből áll, a második 600-ból, nem kapnak sem foglalt, sem ruházatot, hanem saját ruhájokat viselik, melynek fehér hajtókája van s az első oktatásra négy hét van kiszabva. Ő kérdést már tett — írja tovább a főhadparancsnok — a katonai ruházati bizottságnál, ha január 15-dikére a ruhákkal elkészülnek-e? Egyébiránt aggodalomban van az iránt, ha kiszolgáltassa-e, ha addig a bécsi udvari hadi tanácstól útasítást nem kap? Kéri a kormányzót, hogy öntájékoztatása végett közölje vele az általa dolgozott s a felség által helybenhagyott tervnek azon pontjait, melyek a katonai hatóság közreműködését s a legénységnek a katonai kincstártól való ruházat engedélyezését illetik, hogy ez ügyben ő is biztosan

¹⁾ Kir. korm. eln. 566. sz. 1808.

járhasson el. A kormányzó visszaírta, hogy a szóban levő terv nem terjed ki a tartalék-zászlóaljok fölállítására részleteire, csak az elvek vannak benne kimondva. Ez alapon kész az idevaló és német örökös tartományokbeli tartalékosok egyformásításához hozzájárulni. Semmi akadály sincs abban, hogy az első zászlóalj itt is 700, a második 600 főből álljon, foglaló és ruházat nélkül, s elég lesz a mellett maradni, hogy az újonczok ruhájának tetszés szerinti hajtókája legyen, ez hihetően növelni fogja bennök a szolgálati készséget. Ha a főhadparancsnok ezek szerint nem talál akadályt a közreműködésben, elég lesz, ha a sorozás helyei, a bizottságokban a katonaság részvéte, a besorozottak átvétele, beosztása és idővel szabadságolása iránt szíves lesz nézeteit a kormányzóval közölni.¹⁾

Mint a vármegyék és székely székek főtiszteit, úgy hívta föl a szászok ispánját is, hogy őt a közoltalmi intézetekhez való kész járulásra s a felség szándékainak erélyes valóítására bírja. «Az ispán előtt — úgymond — tudva vannak a más két nemzet főtisztejeihez tett intézkedések, személyes találkozásukkor szóval értesülve volt minden szükségesekről, sőt ő felsége meghagyásait is közölte vele. A felség szándékai az ország alkotmánya szerint ugyan egyedül a törvényes országgyűlés által valósíthatók; de törvényeink közt vannak az ország biztonsága föntartását illető oly rendeletek, melyek az utóbbi békés időszak alatt alkalmazva nem voltak, de fölelevenítésüket semmi sem akadályozza. Közli a magyar és székely törvényhatóságokhoz tett intézkedései másolatát, melyek értelmében ott már az előkészületek folyamatba indultak, néhol be is végződtek, valamint nézeteit is az iránt: miként gondolja a szász nemzetnek is a hazai oltalmi intézkedésekhez hozzájárulhatását s a felség üdvös céljainak foganatosítását.»

«Hogy a szász nemzet a haza oltalmazásához minden időben hozzá járult — írja a kormányzó — ismeretes a történelemből és törvényekből. E régi kötelezettség most sem szűnt meg, annyival kevesebbé, mert az önvédelem s azon társadalom védelme, melynek tagjai vagyunk, természeti és polgári kötelesség. A felség akaratára parancs a szászokra nézve is, s ez abban áll, hogy a közoltalom

¹⁾ Kir. korm. eln. 589. sz. 1808.

áltak és közöttök is haladéktalanul szerveztessék. A régi századokban városi kapitányságokra volt osztva a város népe s ellenség betörésekor vagy fölkelés idejében a nemzet egyeteme, háza és tűzhelye vagy az ország védelmére köteles volt bizonyos számú hadi szállító-szekeret és fogatokat adni. A székek szintén tartoztak tornyaikat védni, fölfegyverezni s lövöldéket s lövészsapatokat (*Scharfschützen*) állítani. Ezek most átalakítandók az idő szükségéi és szokásai szerint. A mostani hadmesterség hosszabb-rövidebb időre állandósított katonaságot vagy polgári őrséget tart szükségesnek; a gyalogok századokra, zászlóaljakra, a lovasság szintén századokra (*escadron*) és osztályokra oszlik. A dolog és így a kötelesség is csak alakjában változik meg. A szász nemzet által kiállítandó polgári őrség is századokra, zászlóaljakra és osztályokra fog fölözlni, mígnem az ezred megalakúl. A szász ispán ismeretes bölcsességére és erelyére bizza — úgymond a kormányzó — hogy az alatta levő hatóságok főbb tiszteivel értsen egyet, a teendők iránt tájékozzák magokat, s a régi védelmi kötelezettségeknek a jelen idő igényeihez képest átalakítására egybekapcsoló pontokat találni igyekezzenek. Vezérfonalul közölte a kormányzó eredetiben az általa e vegre megszerzett bécsi polgári katonaság szervezeti szabályzatát, fölkérve a lehető gyors tanácskozássra s nézeteiknek és megállapodásaiknak vele közlésére. Minthogy azonban a védelem szervezése a nép fegyverfogható részének bizonyos tudása nélkül nem eszközölhető, útasította az ispánt, hogy a közterhek egyenlő kiosztása színe alatt minden szász székben és vidékben írassa össze a családapák (*Hausväter*) számát, s egyidejűleg kéz alatt minden háznál a létező férfi-személyeket s azok számát és hozzávetőleges életkorát jegyeztesse föl, s az összeírásokat hozzá egy példányban mihamarább terjeszse föl.¹⁾

A szász egyetemi gyűlés tagjainak aggodalmái miatt az ispán által előleges tanácskozássra fölkért szebeni főbb tisztek nem akartak elől menni a szervezkedésben, ezért az ispán az összes hatóságok követeli egybehívását határozta el, s ezt a kormányzónak jelentette. Ez örömét fejezte ki 1809. január 9-iki elnöki levelében, hogy az oltalmi szervezés ellenzésre nem talált; de a szebeni főbb

¹⁾ Kir. korm. eln. 571. sz. 1808.

tisztektől azt várta volna, hogy a többi városoknak jó példát adnak készségökkel s gyors dologelintézással. Gondolják meg az odavaló polgárok és tanács, hogy a fejedelem akarata teljesítése mellett saját javuk is főnforog. Jó, hogy a gyűlés nem messze időre tüzetett ki, még helyrehozható a késedelem. A dolog siettetését kösse a követek lelkére az ispán hatályosan; értesse meg velök — mondja a kormányzó — hogy a közhaza, tűzhelyök, nők és gyermekeik vannak fenyegetve az ellenség által, azt nem oklevelekkel és nemzeti accordákkal, de rendezett és bátor tett által lehet távol tartani.¹⁾

A kormányzónak a feléghez tett azon jelentéséből, hogy a törvényhatóságokban már fölkelő lovas és gyalog századok vannak alakulva s gyakorolják is magokat, Károly főherceg, mint a monarchia haderejének teljhatalmú fővezére (*Generalissimus*) a bécsi udvari hadi tanácshoz s ennek elnöke, gróf Colloredo, márczius 11-dikén gr. Bánffyhoz azon megkeresést intézte: igyekezzék ezeket minél előbb harczképes állapotba tenni s fölhívta, hogy az erdélyi fölkelő seregnek szükséges fegyvernemek és más kellékek számát veled tudassa. A kormányzó márczius 30-án megírta, hogy mindenekelőtt meg kell hogy igazítsa az udvari hadi tanács elnökének átíratából kitetsző azon fölfogását, mintha az ő legfelsőbb helyre tett jelentésében végleges és valóságos fölkelésről lett volna szó. Erdély diplomatikailag külön választott, saját alkotmányával bíró ország, végérvényes fölkelést a törvények szerint csak az országgyűlés határozhat és hajthat végre. Minthogy a felség az elmúlt évben neki érté- sére adta, hogy az oltalomintézkedések tárgyában országgyűlést tartat, ő nem mulasztotta el a csaknem egy század óta gyakorlatból kiment, de el nem törölt azon törvényeket, melyek a békés időben való közoltalmi intézkedésekre jogot s alapot adnak, föleleveníteni s ismét gyakorlatba hozni, hogy így egy meghatározandó országgyűlés teendőit úgy előkészítse, hogy mihelyt az össze lesz gyűlve, a fölkelés részletei annyira elő legyenek készítve, hogy azoknak csak végső helybenhagyása és megerősítése legyen hátra. Így lön a megyéken, székely és szász törvényhatóságokban az összeírás, szervezés és gyakorlás általa azon pontra vive, hogy az országgyűlésnek immár csak törvényesítése szükséges.

¹⁾ Kir. korm. eln. 25. sz. 1809.

A ruházatra és fegyverzetre nézve a kormányzó tudatta, hogy a nemesség és szabad székelyek és szászok magok szerelik föl magukat; de az egyformaság végett mégis bizonyos számú kard, puska, szurony, karabély, pisztoly és vadászfegyver, továbbá tölténytáska és kartusch, valamint a lovasság és gyalogság felszerelése végett szíjszerszám szükséges. A hozzá bejött jelentések szerint a fölkelők száma eddig 10,000-re megy, a mi még növekedni fog, melynek mintegy negyedrésze lovas. Teljes bizonyosságszerzés végett azonban most felszólította a törvényhatóságok főtiszteit, hogy fegyver- és ruházatbeli szükségletökről küldjenek föl kimutatásokat, s mihelyt azok beérkeznek, az erdélyi főhadparancsnokságnak — melylyel egyetértve kell eljárnia — a valóságos szükségletet átíratilag tudomására adja. Örvideni fog — így végzi átíratát — ha mihelyt az országgyűlés megtartása iránt ő felségetől parancsot vesz, mind a főherczeg fővezér ő fensége, mind az udvari hadi tanács elnöke várakozásának a lehetőségig mindenben megfelelhet. Ezt az erdélyi főhadparancsnokkal ápril 3-án tudatta, a törvényhatóságok főtiszteit pedig az alattok levő fölkelő sereg fegyverzeti s ruhaszükséglete számszerinti kimutatása fölküldésére útasította;¹⁾ ápril 15-én a fölkelő sereg *Katonai Szabályzata* (Regulamentum Militare) kidolgozására az ország három nemzetéből szakértő s jobbjára katonaviselt 12 egyént jelölt ki, hozzájuk a szász ispánt s a rendes hadseregből két felsőbb tisztet, s azokat május 6-dikára Kolozsvárra meghívta;²⁾ ápril 19-én, az erdélyi főhadparancsnok átíratára, melyben egy alakulóban levő szász vadász-zászlóalj legénységének és alsóbb tisztjeinek zsoldjáról értesíti s egy ugyancsak erdélyi második magyar és vegyes nemzetiségű vadász-zászlóaljnak fölállításában a teljhatalmú fővezér kívánságára segédkezését kéri, a kormányzó teljes készségét igézte, a sorozási helyeket kijelölte, az e csapatban szolgálók szülőinek főpénztől és községi terhektől mentesítése szükségét szintűgy hangsúlyozta, a mint ez a tartalék-zászlóaljakban szolgálóknak megadatott, de erről még a kir. kormányzékkel kell előbb tanácskoznia; ezen második zászlóalj fölállításával addig várakozást, míg a szász zászlóalj ki lesz

¹⁾ Kir. korm. eln. 240. sz. 1809.

²⁾ Kir. korm. eln. 275. sz. 1809.

egészítve, nem látja szükségesnek, mert a kétféle zászlóalj toborzási területe egymástól külön s távol van.¹⁾ Ápril 23-án már a kormányzónál volt a főhadparancsnok egy e tárgyú átírata, melyben a fővezér meghagyásából az e zászlóaljbelieknek nyújtandó előnyökről értesítette, hogy tudniillik szolgálatuk csak a háború végeig tart, beállaskor három forintot kapnak a kincstártól, a közvadász napi zsoldja 15¹/₂, örvezetőé 17, alvadászé 20, fővadászé 30 kr. és egy kenyérrészlet; ruhát, fegyvert a kincstár ad. A főhadparancsnok kívánatosnak tartja, hogy az erdélyi nemes nemzetségekből szolgálni kívánó gavallérok tisztségre kiválólag javaslatba hozassanak... A kormányzó készséggel ígerte közreműködését s azonnal intézkedett különösen Csik- és Marosszék főtiszteihöz, fölhívta, hogy az erdőségek és hegyek alatt lakó, vadászatkedvelő népet, Torda és Belső-Szolnok vármegye, Fogaras- és Kövárvidék főtiszteit, hogy az alattok levő hajdan puskás darabontokat ez előnyökre figyelmeztessék, a többi vármegyék és székek főtiszteinek pedig hathatósan ajánlta, hogy mindenik bizonyos számú²⁾ újonczot június 15-dikére a sorozási helyekre állítsanak elé, használva a dologhoz értő egyének által tánczczal egybekötött toborzást s minden személynek főispáni vagy főkirálybírói utalványra két-két r. forint kifizetését az illető kerület pénztárnoka által biztosította. A kormányzó azt tanácsosaival egyetértve határozta, valamint azt is, hogy a zászlóalj *Mária Ludovika* császárné és királyné asszony ő felsége nevét viselje. Mindezekről a főhadparancsnokságot azon hozzáadással értesítette, hogy a már említett könnyebbítést az újonczok szülőinek megadandónak véli, s a foglalót nagyobb összegnek óhajtáná, a mire a minden órán várt országgyűlés majd talál módot. A kormányzó az oláhfalvi r. kath. papnak is írt, hogy községéből minél több vadász-újoncz ajánlközésében legyen munkás.³⁾

A teljhatalmú fővezér azon okból, hogy a majdnem másfél milliót tevő oláhság a jelenlegi nagy katonaszükségben ele-

¹⁾ Kir. korm. eln. 290. sz. 1809.

²⁾ Oldalvást írva: Fogaras földje 35, Csikszék 15, Marosszék 50, Aranyosszék 8-at.

³⁾ Kir. korm. eln. 324. sz. 1809.

gendő számban nem járúl a hadsereg gyarapításához, az erdélyi főhadparancsnok által negyosztály oláh lovascsapat fölállítását kívánta következő kedvezményekkel: 1. a mely oláh családfő lovas legényt állít ki, bizonyos évig katonaállítástól ment lesz; 2. a foglaló három forint; 3. a ló lehet 14 markos és sajátjok marad, ha harcban elesik, a kincstár más ad; 4. a szolgálat csak a háború végéig tart; 5. külföldi oláhok is vehetők be, a határőrségek nem; 6. külföldieknek különös előnyül — minthogy nem itt élő szülőknek kedvezmény nem adható — nagyobb lesz a foglalója; 7. egyenruhát s fegyvert a kincstár ad; 8. fő- és altisztek fizetése a serezediekkel egyforma; 9. kitüntetésekben s elnyomorodás esetében a serezediekkel egyforma ellátásban részesülnek. A kormányzó tanácskozáván fölötte a kormányzékkel, eredményül tudatta a főhadparancsnokkal, hogy 1. Erdelyben az oláh nem bevett nemzet, nincs földje, hanem a más három nemzetén lakik, czélszerűbbnek vélné nemzetiségre való tekintet nélkül egy *erdélyi lovas ezred* állítását; 2. a kedvezményeket elfogadhatóknak tartja; 3. a kellő újoncz-létszám kiállítható lenne, ha a vármegyei nemesseg — a mint remélhető — lovat és pénzt ajándékoz e czélra; 4. a fölállításal azonban kesni kellene, míg a vadász-zászlóalj megalakúl. A kormányzó maga is e nézeten van s az országgyűlésig vélné elhalasztandónak, a hol a legnagyobb birtokosok és követek együttletében adandó jó példa által gyors siker lenne eszközhető.¹⁾

A fokozatos, csöndes készülődést az ápril 19-dikén és 20-dikán Landshut és Eckmühl körül vívott s nagy veszteséggel végződött csata híre megzavarta. Ennek egyik következménye a monarchia fenyegetett határainak, sőt a birodalom fővárosának sürgős védelmezése szüksége. Rainer főherczeg — a kinek ő felsége a kormányt Bécsből eltávoztása után, táborban léte idejéig átadta — ápril 27-én erről azon hozzátétellel értesítette a kormányzót, hogy addig is, míg a felségtől közvetlenül útastást kapna, használjon föl minden eszközt, a mi hatalmában áll, arra, hogy az ezredek vesztesége pótlására tartalék-zászlóaljak alakuljanak. Mellékelve volt az érintett ütközetek nagy vonások-

¹⁾ Kir. korm. eln. 325. sz. 1809.

ban való leírása. «E veres csaták kimenetele — úgymond írója — váratlan. A lovasság nagy túlsúlya az utósó nap estéjén kedvezőtlenül döntötte el a csatát. A bal szárnynak hátrálni kellett. A császári főherczeg fővezér tudósítása szerint a Regensburg előtti magaslatról ápril 23-dikán a nagy hadsereg a Dunán átkelt s a Waldmünsen előtti tágos térségen állott föl. Így végződött az öt napig szakadatlanul folyt veres harcz. A hadi szerencse többször megváltozott. A veszteség mindkét részen rendkívüli. Ez mutatja, hogy mindket részről bátran harczoltak. Mindenki igazságot ad katonáinknak. A fővezér dicséri a hadsereget, melyet a hosszantartó erőmegfeszítés igen kifárasztott. Hiller altábornagy az Isar és Inn között van. A hadsereg e perczben a támadó harczot védőre változtatta.»¹⁾

Mikor a hír megérkezett, a kormányzó egy nappal elébb, ápril 22-én már vette volt ő felsége közlését a harcz kimeneteléről s azelőtt kevéssel elküldötte volt magánfutárát országgyűlés-egybehívhatásra engedélykérés végett. A megdöbbenő eset első hallása zavarából kiocsúdvá titkos tanácskozásra hívta egybe kormányzó tanácsosait, el levén határozva arra, hogy inkább felelet alá vonassék, semhogy valamit elmúlaszszon abból, a mit a helyzet veszes volta s a felség iránti hűség megkíván. Megállapodtak abban: 1. hogy 3000 főre menő tartaléksereg előállítását rögtön elrendelje; ²⁾ 2. a fölkelés egybehívása, pénzalap teremtése, katonai szabályzat helybenhagyása és szentesítése s a kk. és rr. kívánóságainak (*Postulata*) elintézése végett a törvényes időtartam meg rövidítése mellett — az országgyűlést május 6-án kelt s az összes törvényhatóságokhoz intézett meghívó levelében június 5-dikére Kolozsvárra egybehívja.³⁾ Utóbbi azért tette: 1. mert márcz. 23-án vette volt a felségnek részletes congressus egybehívását illető legmagasb kéziratát, s annak — ha ellenében aggodalmi lesznek — végrehajthatlanul hagyására fölhatalmaztatását. Erről ő felségéhez előterjesztését megtette, a minek tárgyában kedvező elhatározást remel; 2. mert az ápril 9-diki fölterjesztésében kifejtett okoknál

¹⁾ Kir. korm. eln. 348. sz. 1809.

²⁾ A tényleges kirovás 2800. számban történt.

³⁾ Kir. korm. közigazgatási 3554. sz. 1809.

fogva az országnak tetemesb segélyre való készségét másképp nem reméli, mint úgy, ha az országgyűlés egybehivatik; 3. mert annak messzibb halasztása a közszolgálat kára nélkül lehetetlen; 4. az 1692-diki kormányzói útasítás arra a kormányzót világosan fölhatalmazza. Ezekről külön jelentésben a főherceget biztosította, s a mi erejétől kitelik, mindennek teljes önodaadással vegrehajtását ígerte; egyidejűleg a kormányzó a törvényhatóságok főtiszteihöz buzdító körrendeletet bocsátott ki, közölve a kiállítandó újonczok mindenikre külön eső számát s a sorozó bizottságot útasította, hogy az május 30. és 31-én éjjel az egész országban előállíttassék, addig a dolgot a siker biztosításaért titokban tartsák s az eredményről a kormányzékot értesítsék. A főhadparancsnokot mindezekről május 5-én azon hozzáadással értesítette, hogy a sorozásnál a katonaság közreműködését, az újonczok begyakorlását s azoknak, a kik hamar elsajátítják a szükségeseket, a maga idejében szabadságotatását elintézni legyen szíves, hogy a nép ez intézmény hasznosságáról meggyőződjen.¹⁾

Az erdélyi nemesi fölkelés ily soká elhúzódásának oka az volt, hogy a felség országgyűlést tartani sokáig vonakodott, azután is a helyett csak a kormányzék tanácsosaiból, a kir. tábla ülnökeiből s a törvényhatóságok főtiszteiből a kormányzó elnöklete alatt egybealakított *congressust* akart tartatni, s a fölkelést és kapcsolatos teendőket azzal elhatározatni, azt hozván föl okúl, hogy az országgyűlés-tartás sok időt igényel s lassan tárgyal, a mostani hadi események nem engednek rá időt és nyugodtságot. A kormányzó többször sürgette az országgyűlést, s mikor a felség első alkalommal 1809 márczius 31-én vett legmagasb kéziratában a *congressus* eszméjét vele közölte, ő hathatós érveket hozott föl ellenében. «Az országgyűlést pótolni hívatott congressussal — úgymond — 1809 ápril 9-diki fölterjesztésében — a közgondolkozásmód és általános közhangulat teljes ismeretéből származó meggyőződése szerint ő felsége legmagasb szándéka elérhető nem lesz, sőt az, az eredményt vagy egészen meghíúsítja, vagy legalább szerfölött bizonytalanná teszi. Vannak ugyan Erdély történetében esetek, midőn főleg a nemzeti fejedelmek viszátkodásai idejében

¹⁾ Kir. korm. közigazg. 348. sz. 1809.

a közdolgokat kiküldött bizottságok intézték; de ezek igen ritkák és ezeket is mindig a megelőző országgyűlés hagyta helyben és választotta. Ellenben az, hogy az előkészületileg megtett intézkedéseket, a mint ő általa javasolta van, országgyűlés törvényesítse, s még háború esetében is véglegesen megszilárdítsa, a történetben sűrűn előforduló példák igazolják. A kormányzói útasítás valóságos fölkelés kihirdetését az országba ellenség tényleges betérése egyetlen esetére szorítja. Az aggály, hogy a törvényt erejéből kiforgatják s az alkotmányt megsértik, minden együtt működöt visszaijesztene. A törvényhatóságok főtisztei, ha a határozatok meghozatnának is, hogy hajtanák végre a megyéken és székeken, tudva, hogy nem volt országgyűlés, nem járnak törvényes úton. Vajjon kényszerítő végzések teljesíthetők-e, ha nincs meg a törvényes alap?! Tudja be a felség — írja a kormányzó — az ő határtalan buzgalmának, hogy ő egy mihamarabb megtartandó országgyűlés kihirdetését azért kéri, mert ez közohaj, Erdélyben évek hosszú során nem volt, s itt sok országos ügy a régen kinevezett bizottságok által elő van készítve. A felség abból is meggyőződhetik az ő érülete egyenességeről, hogy az országgyűlés senkinek annyi gondot, fáradságot, nyugtalanságot, kedvetlenséget es költséget nem okoz, mint neki. Ő felsége meggyőződhetik róla, hogy a már jobbadán készen levő s úgy az ország közjavát, mint a monarchia védelmét illető munkálatok legmagasb szándékai szerinti gyorsasággal fognak letárgyaltatni s az országgyűlés hamar elhalasztható lesz, mégis a kedélyek meg lesznek nyugtatva, s nem marad hátra oly nemű kedvezőtlen benyomás, mintha csak a fölkelés lett volna a czél, eléretvén az, többé ismét nem fog országgyűlés egybehivatni. Nem lenne nehéz a kk-kat és rr-eket rábírní, hogy a fölkelési munkálatokat, határozatokat és törvényeket haladéktalanul tárgyalva, ő felségéhez megerősítés végett följuttassák, s azonnal annak valósítása erélyesen munkába vétessék s azután szükség esetében a kormány kebeléből egy végrehajtó választmányt vagy ha úgy tetszik congressust küldnek ki a továbbiak elintézésére. Egyedül ő felségétől függ elhatározni, hogy miután a fölkelés, segélyadás és élelmi raktár-állítás kérdéseiről országos határozatok hozattak, az országgyűlés elhalasztassék, s az ország közdolgait illető rendszeres bizottsági kész munkálatok

folytatás és bevégzés végett egy később egybehívandó országgyűlésen tárgyaltassanak.¹⁾ Ez volt a külön futár által Bécsbe vitt, s az előbbieken is említett kormányzói fölterjesztés, a minek tartalmáról az erdélyi udv. kancellária is értesítettett.

A felség 1809. ápril 2-diki kir. leiratában ismételte elhatározását, mire a kormányzó ápril 15-én másodsor is ellenkező nézetét kifejtő fölterjesztést tett. «Hogy ne láttassék — úgymond — saját belátását igen sokra becsülni, egybehívta kormányzéki tanácsosait, mély titokban tartásra kérve föl őket, s így hosszas és higgadt tanácskozás után teljes egyetértéssel a következő véleményben állapodtak meg: «a célba vett congressus bizonyosnál bizonyosabban kedvezőtlen érzelmeket fog az országban fölkelteni, e helyett célravezetőbb bármily rövid országgyűlést tartani, melyen a felségnek a monarchia védelmét tárgyazó szándékai teljesebbé remélhető. Ebbe a kormányzó is annál inkább bele nyugodt, mert ismeri ő felségének erdélyi alattvalói iránti azon kegyes atyai indulatát, hogy nem akarja szívöket megszorítani, vagy elméjöknek bármiképen megzavarására okot adni. Megszorodnának pedig annyival inkább és bizonyosabban, minél forróbban s türelmetlenebbül várják az országgyűlés egybehívását. Ő felsége ítéletére hagyja annak meghatározását: mi lenne várható így hangolt s ily meggyőződésben levő elméktől, midőn alkotmányuk, kiváltságaik és törvényeik védelmét és fentartását remélve, azzal egészen ellenkező módon, mintegy fölháboríttatnának? Vajjon nem tizszer is több idővesztésbe, gondba és munkába kerülne az így hangolt elméket más elhatározásra s más érzés- és gondolkozásmódra téríteni, mint a mennyi az az időköz, a mi egy lehetőségig meg rövidítendő országgyűlés tartására szükséges?! Az országgyűlés rövid tartama eszközlése végett egyéb előkészületi munkálatokon kívül, melyeket már ő — úgymond — a felségnek jelentett, most azt is jelenti, hogy a fölkelő katonaság részére szükséges s az országgyűlés által csak helybenhagyandó *Katonai Szabályzat (Regulamentum Militare)* kidolgozására a három nemzet fiai közül, arra képes 12 választott egyénből álló bizottságot küldött ki, mely május 6-án egybegyűl, munkálatát elkészíti s csak az országgyűlés

¹⁾ Kir. korm. eln. 249. sz. 1809.

és a felség jóváhagyása lesz szükséges, hogy azonnal életbeléptetessék.»¹⁾

Az egymást követő vesztett ütközetek hatása-e? vagy a kormányzó fölterjesztéseinek nyomatékos érvei? — melyik inkább, vagy mindkettő? elhatározni nem lehet — a fejedelmet arra bírták, hogy a *congressus* eszméjétől elállott, s elebb 1809. május 3-án Bécsben kelt kir. leírata által Erdélynek a *törvények által rendelt országgyűlés* tarthatását megengedte s azt azon évi június 19-ikére²⁾ hívatta össze, később az asperni ütközetet megelőző napon, május 19-én Magyarországon, Pesten kelt udvari rendelet szerint *mindenben a kormányzó javaslatát fogadta el*. Jellemző, a mint az erdélyi udvari kancellária a kormányzókat erről a legnyájasabb s megtisztelőbb formában értesíti. «Ő felsége — írja a kancellária — az erdélyi kormányzó gróf úr által mind az Erdély nagyfejedelemsége kk-nak és rr-nek a jövő június 5-ikére szab. kir. Kolozsvár városába országgyűlésre egybehívása, mind a tartalékszázaljak számára 3000 újoncznak kiállítása iránt a mostani újonczok közt igen bölcsen és előrelátólag tett s május 5-iki fölterjesztésében ő felségének jelentett intézkedéseit kegyelmesen helybenhagyta, s a legfelsőbb királyi szolgálat érdekében tett gondoskodása és buzgalma ezen újabb bizonyítékát kegyesen fogadván, a gróf kormányzó úr iránti legmagasb tetszését kifejezteni kegyelmesen elhatározta.»³⁾

A gróf kormányzó és fejedelem által az országgyűlésnek nem egy napra kitűzése az országot rövid bizonytalanságnak tette ki, s ez az öreg kormányzóra is érzékenyen hathatott, azért, mert a fejedelemhez való ezen önfeláldozó hű ragaszkodás valóban ritka, s gróf Bánffy intézkedései és javaslatai eddig mindig teljesültek s felsőbb helyen elfogadásban részesültek. Eloszlatta azonban az elsőt s megengesztelte az utolsót nézeteinek föltétlen elfogadtatása, a mire döntő befolyással lehetett az, hogy már ekkor az örökös tartományok a birodalom fővárosával együtt ellenség kezében voltak, Galicziában a lengyel forradalom mind több-több tért fog-

¹⁾ Kir. korm. eln. 349. sz. sz. 1809.

²⁾ Kir. korm. eln. 3943. közigazg. sz. 1809.

³⁾ Kir. korm. eln. 486. sz. 1809.

lalt s a csász. sereget az országból kivonulásra kényszerítette, az orosz czár kétes magatartást követett, a király és legfőbb kormányhatóságok Nagy Váradra jöttek le, sőt — a mint hátrább említve lesz — egészen Kolozsvárig kellett előtte visszahúzódni. Bármí indította azonban a fejedelmet engedékenységre, a történetírás el kell hogy ismerje úgy annak politikai és alkotmányos értékét, mint a kormányzónak az alkotmány és ősi törvények érvényben tartása mellett tanúsított bölcs és kitartó küzdelmét.¹⁾

¹⁾ Hadtörténelmi folyóiratban helyén valónak hiszem az örökre emlékezetes asperni ütközet folyamát és körülményeit úgy, a mint azt maga a király, testvére a fővezér hozzá tett hivatalos tudósítása alapján, egyik benső hívével, gr. Bánffy György erdélyi kormányzóval, Wolkendorf-ról kelteve május 24-én tudatta, ismertetnem.

«Napoleon császár — írja a király — május 19. és 20-án egész hadseregével s a szövetségeseitől érkezett erősítésekkel együtt a Duna szélesb ágán átkelvén, csapattömegeit a Lobau szigeten állította föl, a miből a Duna keskenyebb ágán átkelő és támadó szándéka könnyen meglátszott. — A főherceg mint a hadsereg fővezére elhatározta, hogy hadseregével elébe megy, átkelését nem akadályozza, de azután rá üt, hogy a hol az oly nagy önbizalommal tökéletes győzelmet vél kivívni, neki vereséget szerezzen. Ez elhatározást a kitünő hangúlatban levő hadsereggel tudatván, az nagy lelkesedéssel fogadta. A pusztítás jelenetei, a miket az ellenséges hadseregek maguk után hagytak, a hazaszeretettől s uralkodójához hív ragaszkodástól lelkesített hadseregnek balszerencsétől soha meg nem tört bátorságát még inkább lángra lobbantották. Újjongó örömmel, ezer *éljen a császár* kiáltással s szívökben a győzelem reményével mentek oszlopaink május 21-én déli 12 órakor az ellenséggel szembe, s a harcz kevésel három óra előtt elkezdődött. Napoleon maga rendelte el a támadást, áttörni igyekezve összes lovasságával közép-hadunkat; e lovas tömeget 60,000 gyalog, saját testőrsége és száznál több ágyú támogatta. Két szárnya a természetből és mesterség által megerősített *Aspern* és *Esslingen* helységekre támaszkodott. De sehol sem volt képes áttörni. Gyalog zászlóaljaink tömegekké verődve a rájuk rontott lovasságot hősie állhatatossággal fogadták, visszaverve minden ponton, míg vérteseink pánczélos lovasait nyomták meg s könnyű lovasságunk fölállítása szárnyain osztotta a halált. Erre csakhamar általános harc kezdődött, az egész gyalogság küzdött egymás ellen s 200 ágyú állott szemben. Aspernt a mieink tízszer vették be, ismét elvesztették és újra elfoglalták. Esslingent nem tudták megtartani. Éji 12 órakor a faluk lángban voltak. Mi voltunk a csatatér urai. Az ellenség be volt szorítva, háta mögött Lobau szigete és a Duna; az éj szüntette meg a harczt. A fővezér főherceg a Dunán fölfelé evező égő hajókon a nagy Duna-ágon levő ellenséges hídát átluggatta. — Az ellenség észrevette

Itt az erdélyi fölkelés az országgyűlés összehívásával alkotmányos térre vitetvén át, a közkormányzati úton való *előkészülődés stadiumából* a végleges *törvényszerű létesítés pontjához* ért, a minnek előadása egy harmadik befejező *közlemény* tárgya lesz.

JAKAB ELEK.

helyzete fenyegető voltát, s a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett belőle menekülni s május 22-dikén kierőszakolni azt, a mi 21-dikén nem sikerült. Még azon éjen Bécsből és a Felső-Dunáról a rendelkezése alatt levő minden csapatát hajón megszakítás nélkül lefelé szállítva magához vonta, szünetlen a maga nagy hidja helyreállításán dolgoztatott s reggeli négy órakeresztet összes ágyútegeivel szörnyű ágyúzást kezdett; ezután a harc az egész vonalon ismét általánossá lett, s még nagyobb hévvel folyt, mint a megelőző napon. Rohamot roham követett, visszaveretett és ismét megújult. Az ellenség makacs magatartása s legalább állásának megtarthatása végett minden lehetséges eszközök fölhasználása a harcot kora reggeltől este feléig terjesztette ki. Mikor a francziák Aspernt már megtartani nem voltak képesek, a hesseni derék katonasággal még az utolsó kísérletet is megtették s őket sikertelenül föláldozták. A mi hasonlíthatatlan sergeink hősiessége rettenthetlen volt végig; ezek magukat legyőzetni sehol sem engedték, s ha egy-egy ponton visszanyomattak, a veszített előnyöket csakhamar ismét visszavívták. Esti hét órakereszt minden támadás vissza volt verve s a hadsereg erőmegfeszítését a legteljesebb győzelem koronázta meg, azon hadseregét, melyről az előtt kevéssel a világnak azt híresztelték, hogy szét van morzsolva és feloszlott. Az ellenség vesztesége szörnyű nagy, a harctér holttestekkel fedve. Halottai közül hatezer sebesültet kerestek ki, a kik a mi sebkötöző házainkban vannak. Napoleon császár teljes visszavonulása a Duna folyó partjára folyamatban van, s azt a nagy Lobau sziget megszállásával fedezi. A hadsereg erőfeszítésének szerencsés következménye növelte benne azon önbizalmat, melylyel az szembe ment egy oly harczczal, melyről előre lehetett látni, hogy rendkívül véres lesz. Ragyogó példái a legnagyobb vitézi bátorságnak a legfelsőbbektől le a legalsóbbakig lényegesen befolytak a harc kedvező kimenetelére.

„A főherczeg fővezér magát a legnagyobb veszélyeknek tette ki, s a megnyert győzelmet különösen Lichtenstein herczeg lovassági tábornoknak köszöni. A többi tábornokok, a kik közül kilencz sebesült meg, s a törzs- és más tisztiek, a kik közül sokan meghaltak, sokan megsebesültek, szintén kitűnő bizonyítékait adták hősi bátorságuknak. Mindkét rész vesztesége részleteiről, valamint azokról, a kik magukat különösen kitűntették, s azokról, a kiket e nevezetes napokon elfogtak vagy a mit zsákmányul ejtettek, csak majd utólag szerezhető tudomás. ha a jelentések beérkeztek.... A király meghagyta a gróf kormányzónak, hogy ezt be nem várva, a történeteknek nyilvánosság elé hozásáról a leggyorsabban intézkedjék.

Aláírva: *Ferencz*, m. pr.»